



ԱՐՅԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ



ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐԳ
ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻՋՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)



ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՐԱՐԱՐԱՆ



«ԱՐՅԱՆ»
ԳԻՏԱՆԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ



ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ



SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1(4), 2020

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(4), 2020

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – Publ. «ARTSAKH» – Изд. «АРЦАХ»
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2020

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

Լվիրվում է Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման հիմնադրման 5-ամյակին

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ԶԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմիմա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂՎԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարեկ ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Ստտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՆԻՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱԿՈՒՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ԶԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎԱԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՄԱՐԿՈՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(4), 2020, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատ., 2020, 244 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2020թ. 1-ին (4-րդ) համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Լեհաստանը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ երեք տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

***Dedicated to the 5th Anniversary
of Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh***

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 1(4), 2020, Yerevan, Publ. «ARTSAKH», 2020, 244 pages.

The first (4) issue of «Scientific Artsakh» journal 2020 comprises the scientific works of approximately 30 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Poland and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert.

***Посвящается 5-летию основания
Объединения молодых учёных и специалистов Арцаха***

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ,
член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Гевогг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 1(4), 2020, Ереван, Изд. «АРЦАХ», 2020, 244 страниц.

В первом (4) номере 2020 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы около 30 выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Польши и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее амянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

Չարինե Մնացականյան, Մարգո Ղազարյան. ՀՀ-ում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացման անհրաժեշտությունը..... 138
Karine Mnatsakanyan, Margo Ghazaryan. The Need to Develop Agricultural Cooperatives in the RA
Карине Мнацаканян, Марго Казарян. Необходимость развития сельскохозяйственных кооперативов в РА

Աշոտ Ոսկանյան, Սարգիս Հովհաննիսյան. Գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ իրացման հնարավորություններն ու հեռանկարները ՀՀ-ում..... 145
Ashot Voskanyan, Sargis Hovhannisyanyan. Opportunities and Prospects of Wholesale Trade of Agricultural Products in Armenia
Ашот Восканян, Саргис Оганнисян. Возможности и перспективы оптовой торговли сельскохозяйственной продукцией в Армении

Արմինե Սչանյան. Կենսաթոշակային բարեփոխումների անհրաժեշտությունը, կարևորությունը և շարժընթացը ՀՀ-ում..... 154
Armine Schanyan. The Necessity, Importance and Dynamics of Pension Reforms in the RA
Армине Счанян. Необходимость, важность и динамика пенсионных реформ в РА

ՍԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ, ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ **PEDAGOGY, PSYCHOLOGY** **ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ**

Մերի Ավետիսյան. Ընտանեկան դաստիարակության ժամանակակից մեթոդների կիրառությունը երեխայի անձի սոցիալականացման գործընթացի նկատմամբ տարբեր մոտեցումներ ունեցող ընտանիքներում..... 162
Meri Avetisyan. The Use of Modern Methods of Upbringing in Families with Different Approaches to the Process of Socialization of a Child's Personality
Мери Аветисян. Применение современных методов воспитания в семьях с различными подходами к процессу социализации личности ребенка

Լուսինե Հայրապետյան. Ուսուցման արդյունավետության բարձրացման գործում արտ-տեխնոլոգիաների և մեթոդների կիրառման առանձնահատկությունները..... 170
Lusine Hayrapetyan. Features of Application of Art Technologies and Methods Implemented in Increasing the Efficiency of Teaching
Лусине Айрапетян. Особенности применения арт-технологий и методов при повышении эффективности обучения

Հմայակ Մանուկյան. Հաշտարարության (մեդիացիայի) սոցիալ-հոգեբանական գործառույթների վերաբերյալ տեղեկացվածության հետազոտություն..... 178
Hmayak Manukyan. A Study of the Awareness of the Social Psychological Functions of Mediation
Амаяк Манукян. Исследование осведомленности о социально-психологических функциях медиации

ԼԵՉԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԼՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ **LINGUISTICS, LITERATURE STUDY, JOURNALISM** **ЛИНГВИСТИКА, ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ, ЖУРНАЛИСТИКА**

Հասմիկ Բաղդասարյան, Տաթևիկ Եղիազարյան. Թարգմանաբանության մեջ իրակությունների սահմանման և դասակարգման ինդրի շուրջ..... 185

ԱՇՈՏ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

*Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանի ազրարային
քաղաքականության և տնտեսագիտության հետապոտական կենտրոնի տնօրեն,
ազրարային քաղաքականության և խորհրդատվության ամբիոնի վարիչ,
տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
ashot.voskan@gmail.com*

ՍԱՐԳԻՍ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*Հայաստանի ազգային ազրարային համալսարանի ազրարային
քաղաքականության և տնտեսագիտության հետապոտական կենտրոնի ավագ
գիտաշխատող, տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
sargis_hovhannisyan@yahoo.com*

**Հետապոտության նպատակը ՀՀ-ում գյուղատնտեսական արտադրանքների
մեծածախ իրացման ասպարեպում ձևավորված խնդիրների լուծման
հնարավորությունների և ուղիների առաջադրումն է:**

**Հետապոտության նպատակին հասնելու համար խնդիր է դրվել ուսումնասիրել
գյուղատնտեսական արտադրանքների (հատկապես բուսաբուծական) իրացման
ապրանքային շղթաներում ծառացած խոչընդոտները, ապրանքարտադրող և
իրացնող կառույցների տնտեսական փոխահարաբերությունները, մեծածախ
իրացման ասպարեպում միջազգային փորձը, պետության կարգավորիչ
դերակատարության նշանակությունն ու պահանջը:**

**Հետապոտությունն իրականացվել է գործնական դիտարկումների,
հարցումների, վիճակագրական, SWOT վերլուծության մեթոդների կիրառմամբ:**

**Հետապոտության արդյունքում հանգել ենք եպրահանգման, որ ՀՀ-ում
գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ իրացման կառուցակարգերի և
գործընթացների կանոնակարգումն արդիական խնդիր է, որը կարող է լուծվել
իրավա-օրենսդրական հիմքերի ստեղծման ճանապարհով: Կարևորել ենք
գյուղատնտեսական արտադրանքի մեծածախ շուկաների մասին ՀՀ օրենքի
ընդունումը ներկայացված դրույթներով: Որպես գյուղատնտեսական
արտադրանքների մեծածախ իրացման և ազրարային ոլորտի կազմակերպման ու
վարման առանձնահատկություններին համապատասխանող ձև՝ առաջարկվել է
մեծածախ բաշխման կենտրոնների գաղափարը, ներկայացվել դրանց պայմանական
կառուցվածքը և շահառուների վրա հետապդեցությունը:**

Հիմնաբառեր՝ գյուղատնտեսական արտադրանքներ, մեծածախ իրացում,
գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ շուկա, մեծածախ բաշխման կենտրոն,
իրավա-օրենսդրական կարգավորում, ապրանքային շղթա, ապրանքաշրջանառություն:

* Հոդվածը ներկայացվել է 12.02.2020թ., գրախոսվել՝ 24.02.2020թ., տպագրության
ընդունվել՝ 10.04.2020թ.:

ՀՀ-ում գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման համար ստեղծված տնտեսական միջավայրն ու պայմանները մինչև օրս չեն ապահովել ապրանքային շղթաների մեջ ընդգրկված սուբյեկտների շահերի համարժեքությունը, մթերքների որակի անվտանգության նկատմամբ կայուն վերահսկողությունն ու վստահությունը, սպառողների և արտադրողների (գյուղացիական տնտեսություններ) միջև կապի հարակայունությունը, ոլորտում ձևավորվող ավելացված արժեքի բաշխման արդարացի մեխանիզմների կիրառումը և այլն: Գյուղատնտեսական արտադրանքների իրացումը մեծամասամբ տեղի է ունենում կանոնակարգվածության շատ ցածր մակարդակով, երբեմն էլ՝ հախուռն կերպով: Իրացման գործընթացի բարելավման էպիզոտիկ ու տեղային միջոցառումները չեն կարող բերել ցանկալի արդյունքի՝ գոյություն ունեցող խնդիրների փոխկապվածության և հաճախ փոխապայմանավորվածության հետևանքով: Ըստ այդմ, կատարելագործման հավանական լուծումները պետք է ունենան համակարգայնության բավարար աստիճան՝ փոխադարձ ու հետապայմանավորված՝ բարեփոխիչ ազդանքներ թողնելու համար: Անհրաժեշտություն է զգացվում ներդնել իրացման կազմակերպական առաջավոր համակարգեր, որոնցում տեսանելի լինեն դերակատարները, գործակալների միջև շղթայված և արդյունավետ գործելակերպը: Գյուղատնտեսական արտադրանքների իրացման հաջողված տարաբնույթ եղանակները հաշվի առնելով՝ ՀՀ-ի համար հատկապես թարմ պտուղ-բանջարեղենի, բոստանային կուլտուրաների, կարտոֆիլի և հատիկաընդեղենի իրացման գործընթացի բարելավման ուղիներ ենք դիտարկում մեծածախ շուկաների կազմավորումն ու գործունեության իրավասորենսդրական հիմքի ապահովումը: Այն կնպաստի արտահանման աճին, գյուղատնտեսական ներքին շուկաներով շրջանառության ծավալների էական ավելացմանն ու դրանց հաշվառման համակարգի բարելավմանը: Ըստ նախորդ տարիների դինամիկայի՝ ՀՀ-ում նկատվում է գյուղատնտեսական շուկաների թվի և շրջանառության ծավալների նվազման միտում՝ համաձայն աղյուսակ 1-ում բերված տվյալների: Մեծածախ ու մանրամեծածախ շուկայական համակարգի թույլ զարգացվածության արդյունքում ՀՀ-ում գյուղատնտեսական մթերքների շուկաներով արտադրանքի շրջանառությունը ներկայումս այնքան էլ մեծ չէ՝ հաշվի առնելով գյուղմթերքների իրացման ընդհանուր ծավալները: Ապրանքաշրջանառության 2/3-ից ավելին բաժին է ընկնում Երևան քաղաքին և Շիրակի ու Տավուշի մարզերին, ինչը պայմանավորված է արտադրության ու սպառման գոտիների մերձավորությամբ, տրանսպորտային հանգուցային դիրքավորությամբ ու ցանցերով (աղյուսակ 1): Մանրածախ խոշոր առևտրային կազմակերպությունների (իրականացնում են նաև գյուղատնտեսական ծագման ապրանքների առևտուր) և վերջիններիս ցանցերի (սուպերմարկետների ցանցեր) աճի ու զարգացման հետևանքով նախորդ տասը տարիների ընթացքում գյուղատնտեսական մթերքների շուկաներով ապրանքաշրջանառությունը նվազել է 2.9 մլրդ դրամով կամ 12.4%-ով, այսինքն՝ վերջիններս կլանում են շրջանառության ծավալների մի զգալի մասը: Այս առևտրային ձեռնարկությունների տրանսպորտային, պահեստային, սառնարանային կարողություններն ու սպառողների կայուն հատվածի ամկայությունը հնարավորություն է ընձեռում վարել արտադրանքների ձեռքբերման ու իրացման ուրույն քաղաքականություն: Գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ իրացման գործընթացների կարգավորման օրենսդրության ամկայության դեպքում կարող են կարգավորվել նաև այսօրինակ սուբյեկտների, առաջնային ապրանքարտադրողների և շուկաների տնտեսական փոխհարաբերությունները: Օրենսդրորեն կարգավորումը կարող է վերաբերել մեծածախ շուկաների գործունեության շրջակայքում խոշոր պարենային կամ նմանատիպ խանութների/ցանցերի տարածման սահմանափակմանը կամ գնումների գործընթացը մեծածախ շուկայից կազմակերպելու պահանջին:

**Գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաների թիվն ու
ապրանքաշրջանառությունը**²⁴²²⁴³²⁴⁴

| | | | | |
|---|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Ցուցանիշներ | Չափի միավոր | 2008 | 2012 | 2017 |
| Շուկաների թիվը ՀՀ-ում | հատ | 34 | 24 | 19 |
| Ապրանքաշրջանառությունը ՀՀ-ում, որից՝ | մլրդ. դրամ | 23.4 | 19.6 | 20.5 |
| Երևանում | | 12 | 11.2 | 7.6 |
| տեսակարար կշիռը | % | 51.3 | 57.1 | 30.1 |
| Տավուշում | մլրդ. դրամ | 1.7 | 1.8 | 6.5 |
| Տեսակարար կշիռը | % | 7.2 | 9.2 | 31.7 |
| Շիրակում | մլրդ. դրամ | 5.2 | 3.2 | 3.4 |
| տեսակարար կշիռը | % | 22.2 | 16.3 | 16.6 |

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ օրենսդրական կարգավորման բաց պայմաններում գյուղատնտեսական մթերքների իրացման մեծածախ գործառույթներով զբաղվում են որոշ սուբյեկտներ (օրինակ՝ Հովտաշատի գյուղատնտեսական շուկան)²⁴² որպես այլընտրանք մեծածախ շուկաների: Թեև գործունեության որոշ հատկություններով դրանք նման են գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ շուկաներին (ԳԱՄՇ), սակայն մեծածախ շուկան իր կազմակերպական, իրավական կանոնակարգվածությամբ ավելի առաջավոր է, քանի որ ապահովում է.

- գործունեության թափանցիկություն (գյուղմթերքների գներ, շրջանառության ծավալներ),
- արտադրանքի որակի և անվտանգության հսկողության համապատասխան մակարդակ,
- արտադրանքների տեսակասորտավորման կարողությունների առկայություն, պահեստավորման, սառնարանային, լոգիստիկ ծառայությունների մատուցում և այլն:

Գյուղատնտեսական արտադրանքների մեծածախ իրացման ոլորտի կանոնակարգման համար առաջնային է իրացումային գործընթացների, տնտեսական փոխհարաբերությունների և մեծածախ շուկաների գործունեության իրավա-օրենսդրական կարգավորումը: Կանոնակարգման սպեկտրը բավականին լայն է և տարակարգված՝ կախված գյուղատնտեսական մթերքների իրացման ներքին

²⁴² ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2004-2008, վիճակագրական ժողովածու, Երևան, ՀՀ ԱԿՏ, 2009, էջ 56:

²⁴³ ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2008-2012, վիճակագրական ժողովածու, Երևան, ՀՀ ԱԿՏ, 2013, էջ 58:

²⁴⁴ ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2013-2017, վիճակագրական ժողովածու, Երևան, ՀՀ ԱԿՏ, 2018, էջ 86:

համակարգի զարգացվածության, ներքին ու արտաքին ֆինանսական աղբյուրների հասանելիության, տնտեսավարող սուբյեկտների կայացվածության, սպառողների շահերի պաշտպանության և այլ հարցերից: Ներկայումս ՀՀ հարթավայրային տարածաշրջաններում (Արարատ, Արմավիր) իրականացվում են նախապատրաստական ու շինարարական աշխատանքներ ԳԱՄՀ կազմակերպման ու ենթակառուցվածքների ձևավորման ուղղությամբ, ուստի հրատապ ենք համարում մեծածախ շուկաների վերաբերյալ ՀՀ օրենքի մշակումն ու ընդունումը կամ գործունեության իրավական որևիցե այլ հիմքի ներդրումը: Օրենքի նպատակը կհանդիսանա ինչպես գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվողների իրավունքների պաշտպանությունը, որոնք իրացնում են սեփական արտադրանքը մեծածախ վաճառքով, այնպես էլ սպառողների: Օրենքը պետք է կարգավորի գյուղատնտեսական արտադրանքի մեծածախ շրջանառությունում ծագող հարաբերությունները գյուղացիական տնտեսությունների, իրավաբանական անձանց, պետական կառավարման կենտրոնական ու տարածքային մարմինների միջև: Այն սահմանում է մեծածախ շուկաների տեղաբաշխման, մասնագիտացման հարցեր, գործունեության խթանման ու սահմանափակման միջոցառումներ: ԳԱՄՀ-ների գործունեության ծավալման և կանոնակարգման տեսանկյունից կարևորում ենք ներքոհիշյալ դրույթների իրավա-օրենսդրական ամրագրումը.

- ԳԱՄՀ սահմանումը, գործունեության սկզբունքները, սեփականատիրական կարգավիճակը, ձևավորման ու գործունեության ապահովման պետական աջակցության ուղղություններն ու ձևերը,
- ԳԱՄՀ գործունեության նկատմամբ պահանջները (կարող է ներառել կազմակերպակա-իրավական, տեխնիկո-տնտեսական և այլ պահանջներ),
- ԳԱՄՀ-ում գործառնող և նրա հետ համագործակցող սուբյեկտներ,
- ԳԱՄՀ-ում իրացվող գյուղատնտեսական արտադրանքի անվտանգությունը,
- ԳԱՄՀ հարկումը (կարող է ներառել դրոշակի արտոնությունների ձևերը, հարկման կարգը, ժամկետները և այլն),
- ԳԱՄՀ գործունեության նկատմամբ հսկողության կարգը և այն իրականացնող լիազոր մարմնի իրավասությունները,
- ԳԱՄՀ-ի հետ իրավական փոխհարաբերություններ (պայմանագրերի ձև, սուբյեկտներ և այլն), իրավահարաբերություններում ծագած վեճերի լուծման կարգը և այլն:

Ըստ մեր գնահատականների՝ օրենքի ընդունման և կանոնակարգվածության պարագայում գործող մեծածախ շուկաներում գյուղատնտեսական արտադրանքի գնազոյացման ձևախեղումները նվազագույնի կհասնեն, և գները անհիմն չեն բարձրանա: Միաժամանակ իրացման արժեշղթայի մասնակիցների միջև իրացման գործընթացում ձևավորված եկամուտները կբաշխվեն առավել արդարացի (ներկայումս հիմնական արժեք ստեղծող արտադրողին բաժին է ընկնում շուրջ 30%): Վերջապես կստեղծվեն նպաստավոր պայմաններ՝ «արտադրող – միջնորդ - մեծածախ շուկա - մանրածախ շուկա - սպառող» արդյունավետ արժեշղթայի կայացման համար: ՀՀ պայմաններում գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման արդյունավետ կազմակերպական մոդել կհանդիսանա մեծածախ շուկաների համակարգի ներդրումը և գործարկումը: Ուստի առաջարկել ենք ստեղծել մասնակցողական բնույթի «Երևանի մեծածախ շուկա» ԲԲԸ, որի կանոնադրական կապիտալում մասնակցություն կունենան ՀՀ կառավարությունը՝ 26%, Երևանի քաղաքապետարանը՝ 25%, «Մեծածախ շուկա» ընկերությունը՝ 20% մասնաբաժին, իսկ մնացած բաժնեմասը բաշխվում է ներդրումներ

կատարող առևտրային բանկերի, ֆինանսական կազմակերպությունների և այլ մասնավոր բաժնետերերի միջև:

Ներդրումների ծավալը կկազմի 25-27 մլն ԱՄՆ դոլար, կապիտալի վերադարձ կարելի է ակնկալել 12-15 տարի հետո:

Մեծածախ շուկայի միջոցով հնարավոր կլինի իրացնել Երևան քաղաքում վաճառվող թարմ մթերքի շուրջ 50 %-ը՝ 40-45 հազ. տ կարտոֆիլ, 100 հազ. տ բանջարեղեն, 25-30 հազ. տ բոստանային մշակաբույսեր, 55-60 հազ. տ պտուղ և 2-3 հազ. տ խաղող, և արտահանել ավելի քան 80 հազ. տ կարտոֆիլ, 100 հազ. տ բանջարեղեն, 70 հազ. տ պտուղ, 35 հազ. տ խաղող, 7 հազ. տ բոստանային մշակաբույսեր և այլն²⁴⁵:

Գյուղատնտեսական արտադրանքների իրացման արդյունավետ մոդել են նաև գյուղատնտեսական արտադրանքի վաճառքի մեծածախ բաշխման կենտրոնները (ՄԲԿ): Դրանք գյուղատնտեսության արտադրության բոլոր ուղղություններով վաճառքի հարթակներ են, որոնք հրապուրելի են տարբեր կարգի արտադրողների, իրացնողների, լոգիստիկայով զբաղվողների համար:

Ներկայումս տարբեր երկրներում գործում են նմանօրինակ գործառույթներ ապահովող մեծածախ կենտրոններ, (օրինակ «LEON CORBAS», Mercaban և այլ), որոնց հատուկ է գործունեության բարձր համակարգվածությունն ու արդյունավետությունը: Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման միջազգային փորձի, արժեշղթաների եռամակարդակ ու քառամակարդակ մոդելների ուսումնասիրությունները, առավելությունների և թույլ կողմերի վերհանումը ուղղորդում են եզրակացնելու, որ մեծածախ բաշխման կենտրոնների աշխատանքի կազմակերպման առանձնահատկությունները կարող են տեղայնացվել ՀՀ պայմաններում²⁴⁶:

ՄԲԿ-ների արտադրաիրացումային (վաճառքի) ողջ շղթան մի կողմից՝ գյուղատնտեսական արտադրանքի ընդունման լոգիստիկ կենտրոն է՝ առաջնային վերամշակմամբ, պահպանմամբ, մյուս կողմից՝ երաշխավորված բազա, հումքային պահուստ վերամշակողների և մանրածախ առևտրով զբաղվողների համար:

ՄԲԿ-երի կառուցվածքային առանձնահատկությունները տրվում են գծապատկեր 1-ում:

ՄԲԿ-երի ներդրումն ունի դրական հետազդեցություն բոլոր շահառու կողմերի համար, մասնավորապես.

- արտադրանքի միջտարածաշրջանային տեղաբաշխման արդյունավետություն,
- ԱՀԿ-ի պահանջներին համապատասխան նոր աջակցության գործիքների օգտագործում,
- զբաղվածության մակարդակի բարձրացում,
- պարենային ապրանքների վերամշակման ու պահպանման ազգային տեխնոլոգիաների, ներառյալ անհրաժեշտ սարքավորումների և ագրեգատների արտադրության պայմանների բարելավում,
- հարկային վճարների ան,

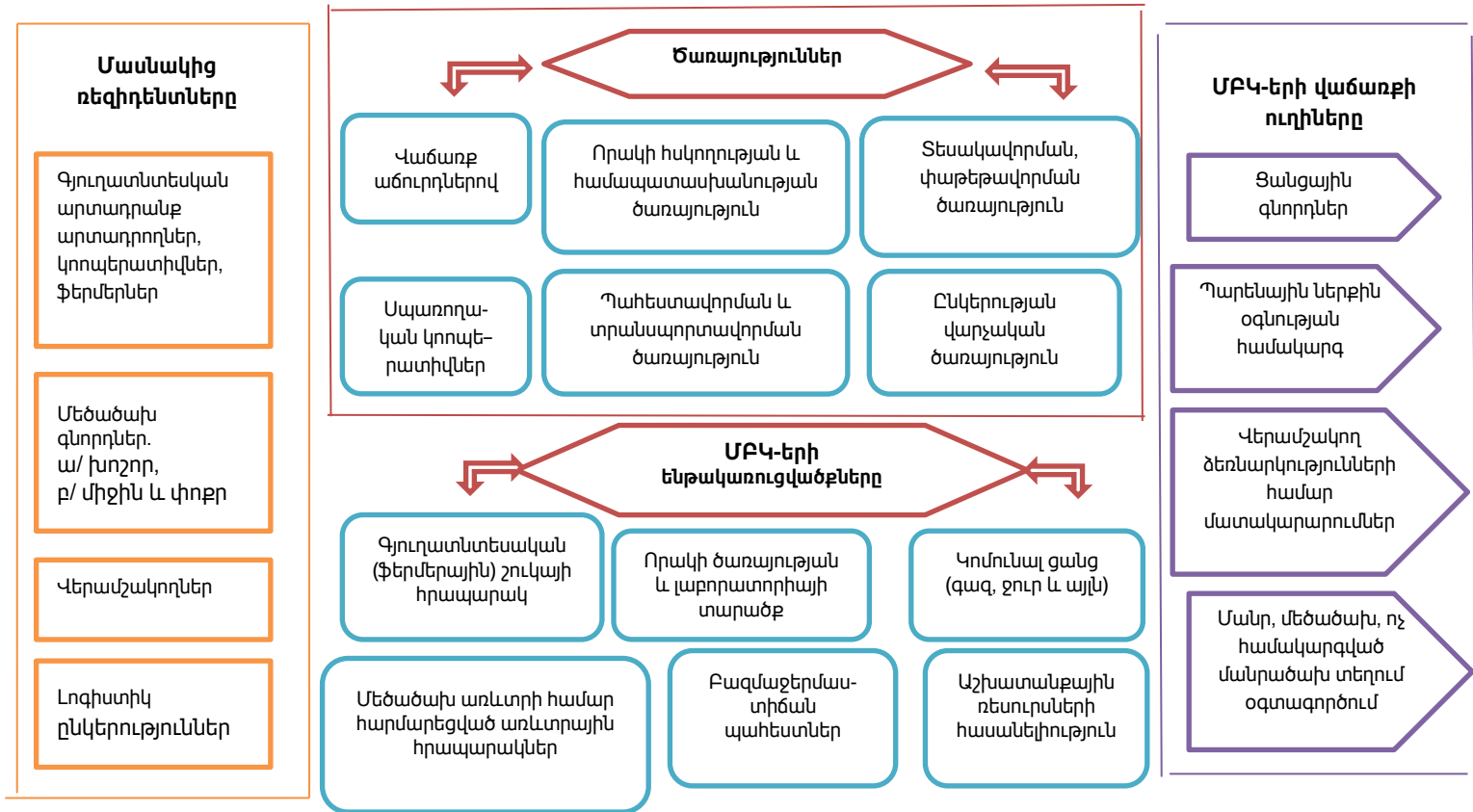
²⁴⁵ **Ոսկանյան Ա.Ե.**, Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսական արտադրանքի գնման (մթերման) արժեշղթայի կազմակերպման մոդել, ՀԱՄՀ Ագրոգիտություն և տեխնոլոգիա, N (66), 2/2019, էջ 54-58:

²⁴⁶ **Ոսկանյան Ա. Ե., Հովհաննիսյան Ս. Վ.**, Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման միջազգային փորձի տեղայնացման հնարավորությունները ՀՀ-ում՝ պտուղ բանջարեղենի օրինակով, Материалы международной конференции по актуальным проблемам развития сельского хозяйства в Республике Армения, Армянский Национальный Аграрный Университет / Ереван, НАУА, 2018, с. 366-370:

- գյուղատնտեսական արտադրանքի հոսքերի հաշվառման միասնական տեղեկատվական համակարգի ստեղծում, կանխատեսում և ստվերային հատվածի կրճատում:

Համաձայն մեր ուսումնասիրությունների՝ ՄԲԿ-ների տեղաբաշխումը նպատակահարմար է Տավուշի, Արագածոտնի, Արմավիրի, Արարատի և Սյունիքի մարզերում, որոնք կապահովեն հարակից տարածաշրջաններում ապրանքայնության ցուցանիշների բարելավում և իրացման ծավալների ավելացում: Պտղի, բանջարեղենի, հացահատիկի ու կարտոֆիլի մասով իրացվող արտադրանքի հավելածը կհասնի շուրջ 166.7 հազ. տոննայի: Ապրանքային արտադրանքի ծավալների այսպիսի աճը հնարավոր է ապահովել համապատասխան պահեստասառնարանային կարողությունների ձևավորման դեպքում, որի համար, ըստ հաշվարկների, կպահանջվի շուրջ 22.9 մլրդ դրամի ներդրում:

Մեծածախ շուկայի և բաշխման կենտրոնների ձևավորումն ու լիարժեք գործարկումը մուլտիպլիկատիվ էֆեկտի ազդեցություն կունենա փոքրածավալ արտադրանք արտադրող գյուղացիական տնտեսությունների և Երևան քաղաքում գործող սուպերմարկետների հետ անհավասար մրցակցության մեջ գտնվող փոքրածավալ մանրածախ առևտրային կետերի վրա: Որոշակի գործոններով պայմանավորված՝ կիսով չափ կկրճատվեն պտղաբանջարեղենի, կարտոֆիլի և մյուս ապրանքների պահպանման, փաթեթավորման, տեղափոխման և այլ անհարմարությունների պատճառով արժեշղթայում առկա շուրջ 30-35% կորուստները, անցում կկատարվի գյուղատնտեսական ապրանքների քաղաքակիրթ իրացման և առևտրի կազմակերպման սկզբունքներին, միջազգայնորեն ընդունված ստանդարտերի կիրառմանը և պարենային անվտանգության կանոնների պահպանմանը:



Գծապատկեր 1. Մեծածախ բաշխման կենտրոնների պայմանական (առաջարկվող) կառուցվածքը

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS OF WHOLESALE TRADE OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN ARMENIA

ASHOT VOSKANYAN

*Director of the Research Centre “Agrarian Policy and Economics” of the Armenian National Agrarian University, Head of the Department of Agrarian Policy and Consulting, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Yerevan, Republic of Armenia (RA)*

SARGIS HOVHANNISYAN

*Senior researcher of the Research Centre “Agrarian Policy and Economics” of the Armenian National Agrarian University, Ph.D. in Economics,
Yerevan, Republic of Armenia (RA)*

The research aims at proposing opportunities and ways of solving problems in the field of wholesale trading of agricultural products in the Republic of Armenia.

To achieve the goal of the research, the task was set to study the problems existing in the production chains of agricultural products (especially crop production), the economic interrelationships of producers and sales organizations, international experience in the field of wholesale trade, the importance and necessity of the regulatory role of the state.

The research was conducted with the help of practical observations, surveys, by using statistical, SWOT analysis methods.

As a result of the research, we came to the conclusion that the regulation of the wholesale trade of agricultural products in Armenia is a significant issue that can be solved through the creation of legal framework. We outline the importance of adoption of the RA Law on wholesale markets of agricultural products with the provisions presented. As an effective form of agricultural products wholesale trading which meets the peculiarities of the agrarian sector, the idea of wholesale distributing centres was proposed with their provisory structure and impact on beneficiaries.

Key words: *agricultural product, wholesale trade, wholesale market, wholesale distribution centre, legislative regulation, commodity chain, commodity turnover.*

АШОТ ВОСКАНЯН

*Директор исследовательского центра “Аграрной политики и экономики”
Национального аграрного университета Армении, заведующий кафедрой Аграрной
политики и консалтинга, кандидат экономических наук, доцент,
г. Ереван, Республика Армения*

САРГИС ОГАННИСЯН

*Старший научный сотрудник исследовательского центра “Аграрной политики и
экономики” Национального аграрного университета Армении,
кандидат экономических наук,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель исследования – предложить возможности и пути решения проблем в сфере оптовой торговли сельскохозяйственной продукцией в Республике Армения.

Для достижения цели исследования была поставлена задача изучить проблемы, существующие в производственных цепочках сельскохозяйственной продукции (особенно растениеводства), экономические взаимосвязи производителей и сбытовых организаций, международный опыт в сфере оптовой торговли, важность и необходимость регулирующей роли государства.

Исследование проводилось с помощью практических наблюдений, опросов, с использованием статистических методов SWOT-анализа.

В результате исследования мы пришли к выводу, что регулирование оптовой торговли сельскохозяйственной продукцией в Армении является важной проблемой, которая может быть решена путем создания правовой базы. Мы подчеркиваем важность принятия Закона РА об оптовых рынках сельскохозяйственной продукции с представленными положениями. Как эффективная форма оптовой торговли сельскохозяйственной продукцией, соответствующей организационным особенностям и системе ведения аграрного сектора, была предложена идея оптовых распределительных центров, их условная структура и влияние на бенефициаров.

Ключевые слова: *сельскохозяйственная продукция, оптовая торговля, оптовый рынок, оптовый распределительный центр, законодательное регулирование, товарная цепочка, товарооборот.*